

К. С. ШЕВЧУК

*викладач Рівненського державного
гуманітарного університету,
кандидат філософських наук*

СУЧАСНЕ ІНТЕРНЕТ-МИСТЕЦТВО І ПРОБЛЕМА ЕСТЕТИКИ ЕЛЕКТРОННИХ МЕДІА

Проблема естетики нових медіа або електронних медіа є сьогодні досить актуальною. Свідченням цього є дослідження даної проблеми багатьма відомими теоретиками (Ж.-Ф. Ліотар, П. Вірільо, В. Велш). Проблеми естетики медіа виростають на межі традиційної естетики та теорії медіа і пов'язані з необхідністю реінтерпретації таких понять як медіа, техніка, творчість, образність, сприйняття, а також запровадження нових понять — віртуальність, інтерактивність, імерсійність тощо.

Необхідною сьогодні є співпраця між теоретиками мультимедіа і філософською естетикою, адже, як зауважує Кристина Вількошевська, відсутність свідомості філософсько-естетичної традиції у представників теорії медіа часто веде до надмірного ентузіазму і поверхневих висновків, тоді як для естетиків сфера нових медіа є свого роду викликом, оскільки їх теоретичні погляди обмежуються багатовіковою традицією мислення скерованого переважно на унікальні твори мистецтва, шедеври [1, с. 287].

У царині мультимедійної естетики можна виокремити декілька проблемних блоків. Один з них пов'язаний з поняттям мистецтво, зважаючи на те, що медіа є місцем народження творчості «нового типу». Зазвичай естетики використовують деякі поняття традиційної естетики як філософії мистецтва, особливо ті, що мають відношення до естетичної ситуації, хоча й усвідомлюють необхідність їхньої модифікації. Наприклад, якщо йдеться про автора, то підкреслюється суттєва відмінність творчого процесу, в якому бере участь машина зі штучним інтелектом. Тому процес появи твору найчастіше називають генеруванням, а не творенням. Увага звертається на зміни у сфері уяви, процесу творення і сутності самого твору.

Важливим також є питання буттєвого тла твору, яке часто називають іматеріальним, адже мультимедійний твір перебуває у сфері віртуальної реальності. Твори електронного мистецтва (графіка,

сателітарне мистецтво, інтернет-мистецтво) як і відео-скульптури запрошують реципієнта вийти на контакт. Процес сприйняття твору електронного мистецтва називають не естетичне переживання, а інтерактивність, новий спосіб контактування з образами. Інтерактивність — це повністю двостороння комунікація між людиною і машиною. Це означає, що образи такого типу, які не лише змушують глядача до реакції, але й самі реагують на поведінку реципієнта, є можливими лише в царині *high tech*.

Окремий блок питань мультимедійної естетики формується навколо поняття сприйняття. На думку Ж.-Ф. Ліотара, В. Велша та ін., увага до проблематики *aisthesis* є необхідністю естетики кінця ХХ ст., оскільки електронні медіа, що оперують швидкістю світла і пропонують образ нової генерації, змушують змінюватися весь апарат сприйняття людини. При цьому важко передбачити силу, розмір і наслідки цих змін. Під впливом медіа сприймаємо більше й інакше. На глобальність цих змін звертає увагу дослідниця мультимедійного мистецтва, А. М. Боннет, яка твердить, що не лише образи змінюються, але також бачення і спостереження. Зміни стосуються порядку сприйняття, що з одного боку узгоджується з лінійністю раціонального мислення, а з іншого образи з медіа втрачають міметичність. Однак ці образи, що вириваються у середовищі електронної абстракції, постають в результаті не абстрактної думки, а апарату чуттів, який має відповідати новій ситуації. Коли у 1985 р. Ліотар організував мультимедійну виставу, то зважав на складність цієї ситуації і ставив перед митцями завдання формування нової чутливості, або ж підготування широких мас суспільства до спілкування зі всім тим, що несуть нові технології.

Нові технології буквально закидають нас образами, тому вразлива сьогодні до змін спричинених медіа естетика повинна встояти перед викликом нової проблематики під рубрикою «інвазія (вторгнення) образів». Новою ця проблематика є тому, що ці образи вже не є міметичними, а тому система їх відношень, а також принципи суспільного функціонування, потребують серйозного вивчення.

Актуальними є сьогодні дослідження спрямовані на визначення статусу електронного мистецтва, можливості втілення в ньому естетичних цінностей взагалі і також виявлення їх можливої модифікації.

Впродовж історії однією з найголовніших естетичних цінностей вважалося прекрасне. Дослідники медіа мистецтва говорять сьогодні про явище трансгресії прекрасного. У час, коли естетичні цінності дедалі більше виконують позаестетичні функції, актуаль-

ними є дослідження різних способів функціонування прекрасного, його проявів і втілення, особливо якщо йдеться про прекрасне, яке використовується в електронних медіа. Цьому сприяють хоча б такі властивості прекрасного як викликання задоволення і бажання, що пов'язане з позитивним емоційним переживанням, здатність до трансгресії чи рецептивність, що є вираженням присутності прекрасного і веде до того, що прекрасне може «втїлитися».

Медіа-перекази насичені ідеалізованими постатями, гарними предметами і красою людського тіла, що ідентифікується з тим, що є добрим і корисним. Результати досліджень соціальної психології промовляють про асоціативний зв'язок прекрасного з етичними якостями, якими ми схильні наділяти гарних людей. Через призму фізичної привабливості певної людини позитивної якості набувають також інші її риси. Тому фізична краса є сталим елементом медіа переказу і має відношення як до вигляду, так і до ходи осіб, їхньої жестикуляції або ж тембру голосу.

Ще одним видом трансгресії прекрасного є ефект асоціації спричинений сусідством, коли речі, які з'являються в оточенні того, що прекрасне сприймаються як те, що є найціннішим. Такий тип трансгресії використовується в рекламі. Розташування предмету реклами поруч з привабливими речами надає ваги товару, а також творить переконання, що для того щоб стати привабливим, достатньо придбати цей товар. Натомість «відкриття» прекрасного в предметі щоденного вжитку веде до зміни статусу прекрасного і його цінності, адже представлення прекрасного як речі, яку можна купити нівелює тим самим його незвичайність і робить його розповсюдженим.

Ще одним аспектом проблеми, пов'язаної з навіюванням прекрасного в медіа, є можливість, що відкриваються сьогодні у зв'язку із використанням техніки, яка дозволяє ще більшу ідеалізацію предмета. Сучасна комп'ютерна графіка, нові методи виконання великоформатних фото сприяють естетизації або навіть надестетизації нашої повсякденності. З цим пов'язана небезпека того, що витворені шляхом технологічної естетизації повідомлення, насичені багатьма елементами аби сподобатися реципієнтам, часто підпадають під владу стереотипу і кічу.

Сприйняття прекрасного спричиненого навіюванням, що використовується в медіа, відрізняється від сприйняття прекрасного в художньому творі. Зв'язок прекрасного з цінностями ужитку робить прекрасне предметом споживання і вираженням повсякденності, внаслідок цього нівелює його визначальну рису, а саме — буття цінністю

самою в собі, позбавляє його таємничості. Як зауважує Єва Шенсна, прекрасне, яке стане доступним кожному, хто піддається навіюванню, насправді не виходить за межі обітниці і гри в навіювання [2, с. 277].

Розвиток цифрових медіа технологій сприяє нівеляції різниці між способами сприйняття різних форм функціонування прекрасного. Раніше вважалося, що естетичне переживання природи відрізняється від сприйняття мистецтва, адже у естетичному пізнанні природи беруть участь всі відчуття, тоді як різні види мистецтва включають окремі відчуття: образотворче мистецтво — зорові відчуття, музика — слухові, кіно — зорові і слухові тощо. З появою цифрових технологій, що творять віртуальний світ, де відбувається знесення будь-яких обмежень, симулюється участь у сприйнятті багатьох відчуттів.

У зв'язку з розвитком Інтернет мистецтва зростає увага до виду відчуття, котрому раніше приділяли чи не найменше уваги в естетичних дослідженнях. Йдеться про відчуття дотику. Дотик є одним з тих відчуттів, за допомогою котрого ми спілкуємося зі світом. Як зауважував французький сенсуаліст Е. Б. де Кондільяк, лише дотик дозволяє людині усвідомити свою тілесність, сприйняти себе як окремий вид буття. Крім того, дотик впливає на інші відчуття, вдосконалює їх.

В сучасній філософії й естетиці зростає увага до цього виду чуття. Звертається увага на його зв'язок з інтимною сферою людини, його безпосередність тощо, адже до дійсності представленої за його допомогою можна доторкнутися. Особливою рисою дотику є те, що, як зауважує К. Вількошевська, «відчуття дотику єдине забезпечує повне ангажування, адже торкатися означає одночасно бути до торкнутим, така «зворотність» не притаманна жодному іншому відчуттю» [3, с. 183]. Це єдине відчуття, що одночасно діє і сприймає. Дотик є двостороннім явищем. «Це світ торкається нас, коли ми торкаємося його» [4, с. 59].

Сучасне Інтернет мистецтво дозволяє по-новому подивитися на значення дотику у нашому сприйнятті світу, адже цей вид мистецтва підкреслює важливість нашого існування, оскільки без залучення реципієнта не може виникнути твір мистецтва. Зростає при цьому роль реального контакту. Якщо раніше вистачало лише уважно вдивлятися в художню реалізацію і мислити, то по відношенню до інтерактивних творів слід спочатку ініціювати акцію, проголошуючи свою участь в ній. Вибір, який ми робимо, натискаючи клавіші дає нам відчуття індивідуального вибору, такого важливого в сучасному постіндустріальному світі. «Кожен користувач інтерактивної інсталяції отримує власну версію твору. Таким чином, технологія нових

медіа функціонує як досконало реалізована утопія ідеального суспільства, яке складається з неповторних особистостей» [5, с. 109]. Індивідуалізований вибір пов'язаний з відповідальністю. Акт участі реципієнта це водночас згода на часткову відповідальність за твір.

Дотик не пов'язаний з якимось одним органом у тілі людини, як у випадку інших відчуттів, тут задіяне все тіло, адже не лише долоні можуть торкатися, дотик тіла більше інтригує, ніж потиск долонь. Таким чином можна говорити про тіло як про специфічний інтерфейс. Як зауважує Б. Лаурель, «інтерфейс — це специфічна поверхня контакту, це баланс сили і контролю, що визначає пізнавальні і емоційні аспекти досвіду користувача».

Торкаючись, ми вступаємо у зв'язок. Виникає питання, з чим вступаємо в контакт: з машиною, думкою, концепцією творця чи створеною віртуальною дійсністю? Лев Мановіч стверджує, що інтерактивні медіа схиляють нас до ідентифікації з чимось ментальною структурою. «Кіноглядач прагне наслідувати зірок фільму, натомість користувач комп'ютера схиляється до прямування ментальною дорогою творця нових медіа» [5, с. 135]. Інакшої думки М. Круегер, який стверджує, що твір мистецтва є інтеракцією між людиною і машиною, в якій митець відіграє роль медіатора.

Наше тіло, яке має велике значення, в контексті інтерактивного мистецтва також є неоднозначним. Де закінчується наше тіло, яке піддається дотикові і торкається? Юстина Ричек стверджує, що наше тіло як замкнена брила починає втрачати свою окремішність і свої межі. Численні протези проникають в нього і стають його частинами. [6, с. 605].

У зв'язку з глибокими технологічними змінами виникає питання, чи тіло може мати лише фізичний вимір? Дотик прояснює нам наш зв'язок зі світом, безперервний контакт і співіснування. Не можемо позбутися дотику і відкинути контакт. Це дозволяє ствердити, що ми є буттям не зовсім відокремленим від інших, — ніби відділені, але налаштовані на постійний пошук контакту.

Дотик збагачує новими навиками, підвищує чутливість до дійсності. Розширення можливостей відкриває людині її зв'язок з іншими, доносить до неї, що вона є відповідальною за свої рішення, що впливають на «стан здоров'я землі». Людина стає особою причетною [7, с. 95].

Досить цікавими є роздуми про конструювання зв'язків між медіа в контексті Інтернету, який багатьма вважається новим явищем, котре потребує комплексного дослідження. Деякі дослідники, наприклад Конрад Хмелецькі, вважають, що Інтернет сьогодні ще не ви-

конує роль певного медіуму, а є лише платформою для функціонування вже існуючих засобів передачі інформації. Дослідник визнає, що Інтернет може бути сприятливим середовищем для встановлення зв'язків між медіа і допускає, що в майбутньому Інтернет буде розвиватися також іншим шляхом [8, с. 535]. Натомість на думку М. Санбота Інтернет є досить складним і вразливим транс-медіумом, в якому різні аспекти, підпорядковані раніше окремим медіа світам, завдяки різноманітним інноваціям переплелися таким чином, що створюють враження якогось нового медіуму [9, с. 205].

Аргументом на користь включення міркувань про Інтернет в рамки досліджень інтермедійної естетики є те, що Інтернет може реалізуватися в межах медіа зв'язків між вже існуючими медіа.

За прогнозом Жана Янгблуда незабаром має з'явитися глобальна «сітка інтермедіа», яка братиме активну участь в конструюванні суспільної комунікації. Але вже сьогодні значно зросла роль Інтернету не лише як засобу спілкування і передачі інформації, а також як певного інструменту впливу на формування суспільної свідомості. Розвиток Інтернету має вплив також на сучасну художню практику. Р. Ключинський з цього приводу зауважив: «сучасне мистецтво вже не міститься в межах окремих дисциплін, не дозволяє себе аналітично осягнути а тим більше підпорядкувати за допомогою традиційних категорій пізнання. Епоха мережевого суспільства, змінних і безперервно реконструйованих ідентичностей, епоха, в якій комунікація стає головною формою суспільної активності, фундаментом і основою функціонування інституцій, що організують ці практики, — не сприяють художній чистоті видів мистецтва та пошуку специфічних рис. Творчість сьогодення, принаймні та, що веде діалог з сучасністю, це поліфонічне, зі значним потенціалом, багатовимірне мультимедійне, інтермедійне, гіпермедійне мистецтво, що доводить до краю ініційований колись романтизмом процес кореспонденції мистецтв» [10, с. 9]. Можна сказати, що змальоване таким чином предметне поле інтермедійної естетики відкриває простір для теоретичного дослідження сучасного медіа мистецтва.

Зміни, які відбуваються в нашому житті під впливом медіа сприяють зростанню уваги до цієї проблеми. У світі з'явилося декілька центрів мультимедійного мистецтва і технологій: найбільші розташовані в Німеччині, США і Японії, а мислителі такого рівня як Жан Бодрійяр, Поль Вірільо, Вілем Флуссер, Норберт Болц та ін. намагаються теоретично (в естетичному аспекті зокрема) дослідити проблему домінування в сучасній культурі електронних медіа. Помітно

зростає сьогодні кількість вистав присвячених презентації мистецтва електронних медіа.

При цьому все ж важко говорити про естетику нових медіа, адже на сьогодні існують лише її фрагменти, розпорошені у працях теоретиків нових медіа, теоретиків і філософів культури, а також естетиків. Можна однак сподіватися, що незабаром ці фрагменти складуться в одну, але різну за проблематикою естетику електронних медіа.

1. *Wilkożewska K.* Nowe media. Nowe inspiracje w estetyce drugiej połowy XX wieku // *K. Wilkożewska* (red.), *Estetyki filozoficzne XX wieku.* — Kraków, 2000. — С. 287–291.

2. *Szczęsna E.* Perswazyjność piękna // *K. Wilkożewska* (red.), *Wizje I re-wizje.* Wielka księga estetyki w Polsce. — Kraków, 2007. — С. 265–276.

3. *Wilkożewska K.* Estetyka dotyku // *Z. Suszczyński* (red.), *Słowo w kulturze mediów.* — Białystok, 1999. — С. 183–187.

4. *Brach-Czaina J.* Błony umysłu. — Warszawa, 2003.

5. *Manovich L.* Język nowych mediów. — Warszawa, 2006.

6. *Rydzek J.* Dotykaj! Odbiorca wobec sztuki mediów. Rozważania teoretyczne // *K. Wilkożewska* (red.), *Wizje I re-wizje.* Wielka księga estetyki w Polsce. — Kraków, 2007. — С. 601–609.

7. *De Kerckhove D.* Powłoka kultury. — Warszawa, 2001.

8. *Czmielicki K.* Od poezji wizualnej do kina interaktywnego // *K. Wilkożewska* (red.), *Wizje I re-wizje.* Wielka księga estetyki w Polsce. — Kraków, 2007. — С. 523–537.

9. *Sandbothe M.* Transwersalne światy medialne. Filozoficzne rozważania o Internecie // *A. Gwóźdź* (red.), *Widzieć, myśleć, być.* Technologie mediów. — Kraków, 2001. — С. 205–222.

10. *Kluszczyński R. W.* Słowo wstępne // *K. Kuropatwa* i *D. Rode* (red.), *(Nie)obecne granice.* — Kraków, 2003. — С. 9.

Автор аналізує деякі аспекти проблеми пов'язаної з поширенням електронного мистецтва: статус цього виду мистецтва, реінтерпретація понять традиційного мистецтва, трансформація естетичних цінностей, роль відчуттів у сприйнятті інтернет-мистецтва тощо. Розглядаються також перспективи розвитку естетики електронних медіа.

Автор анализирует некоторые аспекты проблемы связанной с распространением электронного искусства: статус этого вида искусства, реинтерпретация понятий традиционного искусства, трансформация эстетических ценностей, роль чувств в восприятии интернет-искусства и т. д. Рассматриваются также перспективы развития эстетики электронных медиа.